

petja in fantovanja. Peč je bila mrzla, večerja in postelja prav tako. Na noben način se Peter ni mogel ogreti. Vse cunje, kar jih je premogel, je zmetal na posteljo, pa ga je še zeblo. Nazadnje popade še velik lesen kovček, in ga zavalj na posteljo ter zleze podenj. To je menda pomagalo.

Zadnjič sem govoril z našimi uglednimi možmi, ki imajo besedo, in so mi obljubili, da bodo

gledali na to, da se naš »plac« razširi in popravi. Del zidanega Trohovega mostovža je namreč razsul tovorni avto, ki se je hotel obrniti. Na spodnjem koncu je Štanglov Justl zgradil kos »placa«, da bo menda tam gojil sviloprejkje, slive in buče. Ostali prostor pa uporabljajo Jamničani in konzum, da odlagajo tam hlode, drva in drugo navlako.

Jože Brtoncelj

IVAN VRHOVEC

(Ob stoletnici rojstva)

Pred sto leti — 21. maja 1855 — se je rodil v še stoječi pritlični hiši na Poljanski cesti št. 46 v Ljubljani zgodovinar Ivan Vrhovec. Že v gimnaziji je začel pisateljvati, po nekaj leposlovnih poskusih je pisal poučne članke za Mohorjevo družbo in, ko je 1873 šel na Dunaj študirat zgodovino in zemljepis, so mu ti honorarji poleg poučevanja pomagali, da se je pretolkel skozi vseučiliška leta. Kot večina naših nekdanjih študentov si je sam služil kruh, ker mu skromna domača hiša ni mogla veliko pomagati. Bolje se mu je godilo, ko je bil nato domači učitelj v Sisku in Mariboru. Medtem je opravil domače naloge in disertacijo ter proforski izpit in jeseni 1881 nastopil neplačano poskusno leto na ljubljanski gimnaziji. Zopet si je moral pomagati s »kruharskim pisateljvanjem«, največ pri Mohorjevi družbi, in šele spomladi 1882 je prišel do plačane suplature na ljubljanski realki.

Z velikim zadovoljstvom se je znašel Vrhovec sredi kulturnega življenja takratne Ljubljane, ki je po več kot desetletnem presledku ravno dobila zopet slovensko občinsko upravo. Nastopal je v Literarnozabavnem klubu in predaval prva leta o najrazličnejših temah, kmalu pa se je posvetil zgodovini ljubljanskega mesta na podlagi mestnega arhiva, ki mu ga je odprl novi slovenski župan Peter Graselli. Med mnogimi zaslugami, ki jih ima za naše kulturno življenje Fran Levec, je bilo tudi njegovo mentorstvo Vrhovcu. Prvi Vrhovecovi spisi so bili v glavnem

kompilacije in, ko mu je kritika po pravici očitala celo plagiatorstvo in je že mislil odločiti pero, ga je Levec ohrabil in usmeril v arhivalne študije.

Njihov prvi sad je bila razprava »Topografski opis Ljubljane in zgodovina mestnega zastopa v minulih stoletjih« (LMS 1885), ki jo je Levec imenoval pravi biser domačega zgodovinopisja, njenega avtorja pa prvega zgodovinopisca bele Ljubljane. Že naslednje leto sta sledili pri MS knjiga »Ljubljanski meščanje v minulih stoletjih«, v pisateljevi samozaložbi pa »Die wohlhöbl. landesfürstl. Hauptstadt Laibach«, ki je precej razširjen in predelan prevod Topografskega opisa. Celovrsto Vrhovecavih razprav je prinesel zlasti za Levčevega uredništva v teh letih tudi LZ.

Drugačno življenje se je odprlo Vrhovcu, ko je 1886 prišel za profesorja v Novo mesto. Najprej je razgibal zaspano provincialno prestolnico z novim gledališkim odrom in postal kot dramaturg, režiser in igravec steber čitalniškega gledališča. Kmalu pa se je vrnil k zgodovini, se zaryl v novomeške arhive in za nekaj članki iz novomeške preteklosti v LZ je prišla 1891 pri MS obširna »Zgodovina Novega mesta«. Kot konservator Osrednje komisije za spomeniško varstvo se je po l. 1895 zanimal tudi za zgodovinske spomenike in grajske arhive v širši novomeški okolici. Vendar mu je začela provinca presedati, pogrešal je zlasti knjižnic in, ko se je jela oglašati še bolezen, si je na vse načine prizadeval priti nazaj v Ljubljano, kar se mu je l. 1897 tudi posrečilo.

Kljub bolehnosti se je zopet posvetil raziskovanju ljubljans-

ske zgodovine in objavljal svoje izsledke v publikacijah MS in Muzejskega društva, čigar odbornik je bil od l. 1900. Zadnji za njegovega življenja natisnjeni razpravi sta izšli v ZMS 1901: »O ustanovitvi šentjakobske, frančiškanske in trnovske fare v Ljubljani« in pa »Dve predavanji o ljubljanskih pokopališčih«. Ti dve predavanji sta bili tudi njegov zadnji javni nastop. Kljub boleznim ni maral prositi za upokojitev, branila sta mu ponos in pa skrb za družino, saj še ni bil izpolnil niti dvajset službenih let. Zjutraj, 19. septembra 1902, ga je smrt rešila trpljenja.

Vrhovec spada med tisto generacijo naših zgodovinarjev, ki so — vsi pred približno sto leti rojeni — na dunajski in graški univerzi spoznali sodobno znanstveno metodo in jo nato pri obravnavanju domače zgodovine v domačem jeziku uporabljali. Ti prvi slovenski zgodovinarji so bili poleg Vrhovca Anton Kaspret, Simon Rutar, Josip Apih, Franc Kos in najstarejši med njimi, Franjo Šuklje, ki se je po kmalu obrnil od zgodovine k politiki. Prišteti jim smemo pa tudi marljivega lokalnega zgodovinarja župnika Ivana Vrhovnika.

Silvo Kranjec

(Ob tej obletnici je bila na rojstni hiši Ivana Vrhovca odkrita spominska plošča. Univ. prof. dr. Milko Kos — generalni sekretar naše akademije — je v krajšem govoru orisal življenje in delo tega pomembnega zgodovinarja, prof. Janko Jarc iz Novega mesta pa je še posebej poudaril Vrhovecove zasluge za zgodovinski opis dolenske metropole. Op. ur.)

Arhivi pripovedujejo; povedajo nas v dobo nastajanja tisočernih zapiskov, ki so kot zasebni, večinoma pa kot uradni spisi spremljali velike in male, navadne in izredne dogodke v živiljenju družbe in posameznika. Nepregledna je vrsta vladarjev in hlapcev, bogatašen in beračev, plemičev, meščanov, delavcev in kmetov, ki romajo mimo nas, ko prebiramo stare zapiske, osvetljeni — čeprav včasih le za trenutek — s te ali one plati. Vsak, še tako droben dogodek, ki ga ti ljudje doživljajo, je pojav vsakokratne družbe in nam pripomore do njenega popolnejšega spoznavanja. Kako je povprečni človek živel svoje malo vsakdanje življenje, v kakšnem okolju se je gibal, kakšni so bili njegovi živiljenjski problemi, kako je napredek spreminjal njegov način življenja, vse to so vprašanja, na katera mora zgodovina odgovoriti. Naša rubrika naj bi bralca neposredno seznanjala z gradivom, iz katerega črpa zgodovina odgovor na ta vprašanja. Skušali ga bomo izbrati tako, da si bo lahko vsakdo sam ustvarjal neposredno živo podobo o življenju v preteklih dobah in o spremembah, ki jih je tudi mala slovenska družba doživela v teku stoletij. S tolmačenjem se bomo omejili le na najnujnejše. Poudarek ne bo na velikih osebah in dogodkih, ki so pretresali svet, marveč na povprečnem človeku, ki o njem sicer tako malo vemo. Zgodovinarja bo naša rubrika opozarjala na mnoge neopažene vire. Želeli pa bi, da bi pripovedovanje arhivov v nadaljnjem razvoju naše revije postalo čim bolj zanimivo in privlačno branje, v katerem naj bi bilo zastopanih čim več slovenskih krajev. Zato vabimo vse arhijske delavce, da sodelujejo s prispevki iz ustreznih arhivov v naslednjih številkah, ko bomo objavljali drobno gradivo iz let, katerih stoletnica pade v leto 1953. V tej številki se omejujemo le na gradivo, ki ga hrani Mestni arhiv v Ljubljani in bomo prelistali nekaj arhivalij, ki so nastale 400, 300, 200 in 100 let pred letom 1952.

ARHIVI PRIPOVEDUJEJO

Leto 1552

nas postavi v sredo 16. stoletja, v dobo razmaha protestantizma na Slovenskem, neposredno po izidu prve slovenske knjige. V gospodarstvu prevladuje pri nas poljedelska proizvodnja, v mestih mala obrt in precej močna posredovalna trgovina med morjem in celino. Razvija se družbena delitev dela. V političnem in vojaško-organizacijskem življenju se občuti bližina in pritisk Turkov. Prelistajmo zapismike mestnega sveta ljubljanskega iz leta 1552! Ljubljano pred 400 leti vidimo v okviru fevdalnega okolja: obzidano, vase zaključeno mestece, glavno mesto Kranjske, ki se upravlja po »starih običajih«, a pri vsej tradicionalnosti vendarle doživlja razvoj, ki je dal mestu pozneje nenadoma drugo lice. Ljudje delajo in trgujejo, pri tem si posojajo in zadolžujejo, se pravdajo in prepirajo in včasih jih vmes razburi kak kriminal.

TRENJA
V MESTNEM
SVETU

Položaj mestnih svetnikov je včasih dokaj čuden. Miha Frankovič in Lenart Hren, ki sedita 15. julija dopoldne v notranjem svetu, se znajdetta še istega dne v mestnih zaporih zaradi svojega vedenja in govorjenja pred mestnim sodnikom. (Kaj sta govorila, ne vemo). Hren prizna krivdo in se oprsti, nakar mu kazen odpuste. Frankovič pa zahteva, naj se mestni svet sestane v njegovi zadevi že naslednjega dne, da bo tam povedal svoje želje. Ker je mestni svet zasedal že ves teden in se bo v ponedeljek zopet sestel, tej prošnji ne ugodi, marveč obdrže Frankoviča do ponedeljka v zaporu (15. julij). 23. julija sedita Hren in Frankovič zopet v mestnem svetu in ob novih volitvah 29. julija ostaneta člana notranjega sveta.

KRIMINAL

Ljubljanski lončarji so v pretepu ubili lončarja Janeza Marinclja in zbežali iz mesta. Nekaj jih je prosilo za varno spremstvo in za sodno rešitev njihovega primera. Dne 6. februarja prideta pred mestni svet kot kazensko sodišče dva izmed teh lončarjev ter ponudita, da hočeta dokazati svojo ne-

dolžnost. Odvedejo ju v zapor, dokler ne bodo zaslišane priče. Izjavljata, da sta pripravljena iti v zapor, ne da bi ju zvezali. Za tri druge lončarje pa pridejo njihove žene s svojimi pripomočniki (med katerimi je tudi nekaj kanonikov). Navajajo, da so vsemu krivi samo lončarski pomočniki in ponujajo dokaze za nedolžnost svojih mož. Sodišče se s tem ne zadovolji, marveč postavi pobeglim lončarjem 14-dnevni rok, v katerem naj pridejo osebno pred sodišče. 23. marca predlaga lončar Miha Papež tri priče, med njimi Marincljevo vdovo, ki potrjuje njegovo nedolžnost. Mestni svet ukaže trikrat razglasiti pri odprtih vratih, naj se javi vsakdo, ki ve kaj obremenilnega o Mihi. Ker se nihče ne javi, ugotovi mestni svet, da ni kriv uboja lončarja Marinclja ter ga oprosti. Nekaj lončarjev pa še ostane na begu. Tem določi mestni svet dne 5. maja ponoven rok, da se zglase pred sodiščem in s tem se podatki o tej zadevi končajo.

Zaradi nekega drugega uboja so zaprli Tomaža Haveliča. »Krepostna mladenka Zofija« se dne 23. marca zglašil pred mestnim svetom in po svojem zastopniku prosi, naj osumljenca izpuste, nakar ga bo vzela za moža. Mestni svet razpiše Haveliču narok za razpravo. Več o stvari ne vemo. Značilna je ta prigoda le v toliko, ker v njej odseva miselnost, da se zločinec s poroko lahko oprosti. Ob istem času se razpravlja o cestnem razbojniškem napadu, ki se je dogodil v ljubljanskem pomirju. Napaden je bil Jurij Šmid z Reke, ki je tožil Stefana, sina Primoža Brodarja (Ferga) na odškodnino za bolečine, stroške, škodo in zamudo. Priče povedo, da je pred dogodkom Stefan spraševal za Šmida in da so ga videli med tistimi, ki so se udeležili spopada. Stefan sicer trdi, da so si obremenilne priče v protislovju in da se je neki Pance javno hvalil, da je on izvršil napad. Stefan pravi, da je bil torej 8 tednov po nedolžnem zaprt in zahteva, naj še Šmida kot krivega tožnika za 8 tednov zapro (23. marec). Mestni svet si vzame enodnevne premislek in naslednjega dne sklene: Ker se je Pance javno hvalil, da je izvršil razbojništvo, a je doma v starograjskem sodnem območju, naj se tam zahteva postopek. Če na ta način ne ugotovijo pravega krivca, potem naj